

1. Shrnutí

- Citelné zpomalení ekonomik v posledních letech se v hospodaření vládních institucí zemí EU nejvíce odrazilo prohloubením potřeby financování (deficitu) a nastartováním růstu vládního dluhu. Nejintenzivněji se tyto tendence projevily v roce 2009, kdy prudký meziroční propad celkových příjmů veřejných rozpočtů (obvykle citelnější než propad výkonu ekonomiky) nebylo možno dostatečně rychle adekvátně kompenzovat na výdajové straně rozpočtů. V následujících letech reagovaly vlády jednotlivých zemí jak úsporami ve výdajové straně (zejména u nemandatorních výdajů, které lze upravovat rychleji), tak i snahami o posílení příjmů (většina zemí sáhla ke zvýšení sazeb nepřímých daní a především v zemích eurozóny i daní z příjmů fyzických osob). Výše uvedené vlivy spolu s návratem k mírnému růstu ekonomiky v letech 2010-2011 pomohly výrazně většině zemí srazit hluboké deficity veřejných rozpočtů a následně i snížit tempo růstu celkového zadlužení. Výjimku představovaly jihoevropské země (Španělsko, Portugalsko, Itálie, Kypr), jejichž veřejný dluh v poměru HDP nejvíce narostl až během roku 2012.
- Zatímco v roce 2007 neplnily 3% maastrichtské kritérium schodku veřejných rozpočtů jen tři země (Řecko, Portugalsko, Maďarsko) a o rok později téměř polovina zemí EU, v roce 2011 již dvě třetiny členských zemí (vč. ČR). Z tradičně silných ekonomik dostaly současně v letech 2011 a 2012 tomuto kritériu jen severské země a dva naši sousedé (Rakousko, Německo), dále pak Maďarsko a Bulharsko či Estonsko. Dynamika růstu vládního dluhu (v relaci k HDP) v posledních čtyřech letech v celé EU převyšovala dynamiku v Eurozóně. V rámci eurozóny přesahuje maastrichtské kritérium vládního dluhu nepřetržitě pět členů - Řecko, Itálie, Belgie, Rakousko, a Německo (vyjma r. 2001). Postupně se k nim přidaly Francie (od 2003), Portugalsko (od 2004), Nizozemsko, Irsko (od 2009) a Španělsko (od 2010), z nových členů pak Malta a Kypr.
- Vztah mezi saldem hospodaření vládního sektoru a reálným vývojem ekonomiky byl v EU27 slabý, a to především v období 2000-2008. Nápadně se však odlišovaly „nové“ členské země, které vstoupily do EU po roce 2000 od „tradičních“ států Unie. Většina z těchto nových zemí dosahovala znatelně lepších výsledků v meziroční dynamice HDP než celá EU, zároveň však měla (jakožto potenciální členové eurozóny) problémy s plněním maastrichtského kritéria o schodku veřejných rozpočtů. Naopak Rakousko, země Beneluxu a především severské státy neměly až do propuknutí globální recese se svými veřejnými rozpočtovými schodky větší problémy a jejich hodnotami dosahovaly v rámci všech zemí EU výrazně lepších pořadí než dle meziroční dynamiky HDP. Vazba mezi dynamikou HDP a deficity vládního sektoru v zemích EU však zesílila v době hospodářské recese.
- Mezi evropskými zeměmi přetrvávají výrazné rozdíly v relativním rozsahu veřejných výdajů. Zatímco v Dánsku dosáhly v roce 2012 celkové výdaje vládního sektoru bezmála 60 % HDP, v Bulharsku jen mírně přesáhly jednu třetinu. Nadprůměrné relativní výdaje si dlouhodobě drží severské země, Francie, Belgie, Rakousko, z chudších členů eurozóny pak Řecko a Itálie. „Mladší“ unijní státy se naopak dlouhodobě vyznačují převážně nižším podílem veřejných výdajů. Výdaje vládního sektoru v ČR dlouhodobě nacházely pod úrovní celé EU, a s výjimkou Slovenska byly nejnižší z celého středoevropského regionu.
- Skladba výdajů vládního sektoru doznala v čase změn. V ekonomicky relativně příznivém období mezi roky 2000 a 2008 došlo napříč všemi současnými členy EU ke snížení podílu splátek dluhu vlád (hlavně v jihoevropských zemích, Rumunsku či Dánsku). Veřejné rozpočty v tomto období naopak více preferovaly investiční výdaje, zejména v nových členských zemích (Pobaltí a balkánské země). Např. v Rumunsku podíl výdajů vlád na tvorbu hrubého fixního kapitálu vzrostl mezi roky 2000 a 2008 z 9 % na téměř 17 % (v ČR z 8,4 % na 11,1 %). Dlouhodobě vyšší orientace veřejných rozpočtů nových členských zemí EU na investiční výdaje souvisí s větší investiční potřebou těchto ekonomik (budování dopravní infrastruktury, ekologické investice aj.), impulsem k rozvoji investičních aktivit byl i samotný vstup do EU a možnost čerpání finanční pomoci (strukturální fondy aj.).
- V roce 2009, kdy byly veřejné rozpočty nejcitelněji poznamenány hlubokou hospodářskou recesí, vzrostl napříč všemi členy EU podíl výdajů na sociální dávky. Ve dvou třetinách členských států tvořily relativně nejdynamičtější položku peněžitých sociálních dávek, nejvíce patrný byl jejich růst v Pobaltí (např. v Lotyšsku se zvýšily z 21 % v roce 2008 na téměř 29 % o rok později, v ČR zůstal jejich podíl na všech vládních výdajích prakticky konstantní, těsně nad 30 %). Větší potřeba výdajů na sociální dávky úzce souvisela s dopady hospodářské krize na trh práce a následně i do příjmů domácností.

- Mezi lety 2009 a 2012 pokračovaly v celé EU snahy o konsolidaci veřejných rozpočtů snižováním relativní váhy výdajů jak na provoz vládního sektoru (v ČR více formou mezipotřeby, v zemích EU naopak spíše klesal podíl náhrad zaměstnancům). Dvě třetiny unijních členů v tomto období zredukovaly také podíl výdajů na investice, nejvíce ve Španělsku (z 9,6 % na 3,7 %) a ČR (z 11,4 % na 6,9 %).
- Růst veřejného dluhu v době recese byl doménou ústředních vlád. Ve Španělsku však zemské vlády za poslední tři roky svůj dluh zdvojnásobily a společně s místními vládami se na vysokém růstu celého vládního sektoru podílely téměř třetinou. Role místních vládních institucí je v porovnání se všemi státy EU v ČR méně významná. Platí to jak z pohledu velikosti rozpočtů, dosažené výše zadlužení (6% váha na celkovém vládním dluhu), i samotné dynamiky dluhu v období recese (mezi roky 2008 a 2012 se na růstu celkového vládního dluhu ČR podílely mírně přes 2,5 %).
- Vlivem intenzivního úsilí národních vlád o fiskální konsolidaci a také intervence nadnárodních měnových institucí ve prospěch nejzadluženějších ekonomik na jižním křídle eurozóny se postupně podařilo tempo růstu veřejného dluhu v celé eurozóně i EU jako celku v průběhu let 2011 a 2012 zmírnit. Ohnisko zájmu v oblasti vládního sektoru se tak od problematiky rozpočtových deficitů a udržitelnosti výše veřejného dluhu částečně přesunulo k otázkám podpory ekonomického růstu a celkové konkurenceschopnosti. Údaje za první pololetí 2013 však naznačují, že tempo růstu dluhu vládního sektoru (ve vztahu k HDP) především v zemích eurozóny opět zrychlilo (zejména v jihoevropských zemích, ale i ve Slovinsku či Slovensku). Otázky udržitelnosti veřejného dluhu tak stále zůstávají palčivým problémem a u mnohých krizí silně zasažených ekonomik mohou být ještě po mnoho let významným limitujícím faktorem jejich rozvoje.